

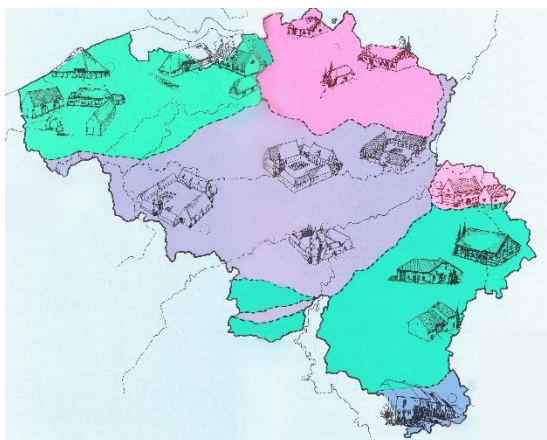
Fier op de hoeve van hier

De historische hoeves van Zuid-Hageland

*Gaan we op zoek naar de identiteit van een streek, belanden we onmiskenbaar bij de hoeve. Haar uitzicht is onlosmakelijk verbonden met de omgeving. De boer bouwde zijn hoeve veelal met materialen uit de regio. Ook in de publieke opinie leeft de opvatting dat hoeves in sterke mate een streekidentiteit bepalen. Vele bewoners vinden het behoud en de geschiedenis van de hoeve belangrijk. Toch ziet historisch onderzoek de hoeves vaak over het hoofd. Bovendien vraagt het moderne landbouwbedrijf ingrijpende aanpassingen aan de historische hoeve. Ten slotte neemt jaarlijks het aantal actieve landbouwers af, waardoor de historische hoeve des te meer verloren dreigt te gaan. Daarom willen de **Intergemeentelijke Onroerend Erfgoeddienst (IOED) Zuid-Hageland**, **Regionaal Landschap Zuid-Hageland (RLZH)** en **Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG)** dit erfgoed in de kijker zetten via het project **Fier op de hoeve van hier**.*

De vierkanthoeve in een vruchtbare streek

Zuid-Hageland kent rijkere zandleem- en leemgronden. De vruchtbaarheid van de bodem bepaalde niet alleen de gekozen teelten en landbouwopbrengsten, maar ook de vorm en omvang van de hoevegebouwen. Tot na de Tweede Wereldoorlog, zolang kunstmatige meststoffen niet massaal doorbraken, zouden hoeves in deze streek tot het zogenaamde 'gesloten type' behoren: de vierkanthoeve. (Zie figuur 1)

Figuur 1 De klassieke indeling van België in 'boerderijstreken', op basis van Vic Goedseels en Luc Vanhaute. Zuid-Hageland behoort tot de 'Gesloten, meerledige bouwvorde'.

Grotere hoeves kregen voornamelijk een gesloten opbouw rond een koer. Deze vorm had vele voordelen: de geslotenheid zorgde voor een goed toezicht over de boerderij. Verder kon de boer zijn hoeve volledig voor de buitenwereld beschermen door simpelweg de poort te sluiten. Zo was de hoeve veilig in woelige tijden. (Zie figuur 2) Bovendien bespaarde hij bouwmaterialen door de gemeenschappelijke bouwelementen. Hij beperkte zijn loopafstand van het ene naar het andere hoevedeel en kon ten slotte pronken met een prachtige hoeve. Aanzien en prestige speelde dus ook mee in het kiezen voor de gesloten vorm.

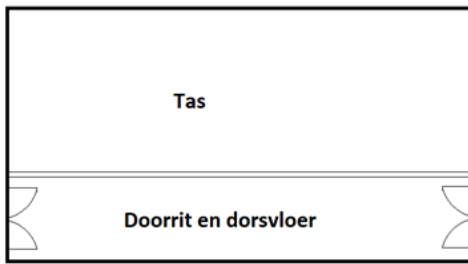

Figuur 2 Wanneer de Liefkensrodehoeve haar poort sluit, is ze van de buitenwereld afgesloten.

De kans zat er daarentegen in dat een uitslaande brand een gesloten hoeve volledig in vlammen liet opgaan. Vooral het traditionele vakwerk was kwetsbaar. Ook het timmerwerk van het skelet was uitermate brandbaar. Verder was stro tot in de negentiende eeuw het meest gangbare materiaal voor het dak. Zo brandden de soldaten van de hertog van Alva in 1567 de *Panishoeve* van de heren van Hoeleden plat. Toch kon dit nadeel niet tegen de vele voordelen van de gesloten hoeve opwegen.

Het schuurgebouw en het poorthuis: juweeltjes van de vierkanthoeve

Naarmate de graaninkomsten stegen, werden de schuren groter. De typische *Brabantse schuur* is een langschoor, met de dorsvloer in de lengterichting. De ingangspoorten zitten in de dwarse wanden van de schuur. (Zie figuur 3) Het pachthof van het kasteel van Vroenhoven heeft een *Brabantse schuur*.

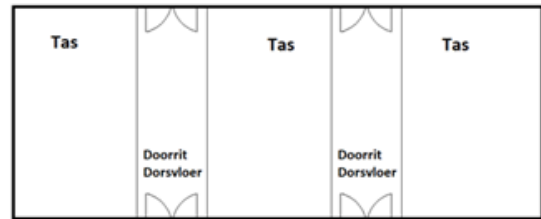
Figuur 3 Het grondplan van een langschuur.

Door de grote afmetingen kon de boer zeer vlot binnenrijden met volgeladen oogstwagens en kon hij zowel winter- als zomergraan in één schuur opslaan. Op de lange dorsvloer kon hij verschillende oogstwagens, desnoods nog niet afgeladen, achter elkaar plaatsen. Zo kon hij bij een plots opstekend onweer belangrijke tijd winnen om de oogst veilig te stellen. Ten slotte konden er verschillende ploegen dorsers tegelijkertijd werken, zonder dat dit de andere activiteiten op de boerderij hinderde. (Zie figuur 4)

Figuur 4 Dorsen is het scheiden van de graankorrels van de aren. Nadat het graan in schoven was gedroogd op het veld werd het bij de boerderij opgestapeld in mijten ofwel in de schuur. Tot na de Eerste Wereldoorlog was het manueel dorsen winterwerk dat plaatsvond in een overdekte plaats en op de dorsvloer. Wanneer het buiten vroom losten de graankorrels veel gemakkelijker uit hun aren. Juist door ons wisselvallige klimaat was de schuur de aangewezen plaats, ook al omdat de ongedorste schoven vaak in diezelfde schuur waren gestapeld.

Tegelijkertijd hebben vele hoeves *dwarsschuren*. Deze schuur heeft een dwarse dorsvloer en inrijpoort in het midden van de langgevel. De *winkels* (de tasruimten voor het bergen van de schoven, die aan elke kant van de dorsvloer voorkomen) werden echter snel te diep om een groter wordende oogst efficiënt te bergen. Daarom kregen de grootste van deze *dwarsschuren* verschillende, parallelle dorsvloeren met meerdere toegangspoorten langs elkaar in de dwarsgevel. (Zie figuur 5)

Figuur 5 Het grondplan van een dwarsschuur met twee dorsvloeren.

De meeste hoeves waren echter van kleiner formaat. Het is dan ook de dwarsschuur met slechts één dorsvloer die we het vaakst bij de kleine tot middelgrote vierkanthoeves in Zuid-Hageland terugvinden, vaak pal tegenover de monumentale inrijpoort. (Zie figuur 6)

Figuur 6 Een veelvoorkomend beeld bij hoeve De Bleuke in Kersbeek-Miskom: een dwarsschuur die de koer van een hoeve afsluit, gelegen tegenover de inrijpoort.

De toegangspoort van de vierkanthoeve kon een heus torengebouw zijn met als toppunt van aanzien een duiventil. Het houden van duiven was lange tijd een privilege. (Zie figuur 7)

Figuur 7 De poorttoren van de hoeve van het kasteel van Hogemeyer in Kersbeek-Miskom telt wel vier bouwlagen. Het draagt bovendien het wapenschild van de familie de Turck de Kersbeek. Baron Ambroise-Jean de Turck startte met de verbouwing van het kasteelcomplex in 1859.

De overige gebouwen van de vierkanthoeve getuigden ook van enig prestige. Waar bij kleine boerderijtjes het leefgedeelte vaak slechts uit één ruimte bestond met daarin een bedstede, was het woonhuis van de vierkanthoeve een waar boerenburgerhuis. (Zie figuur 8) Het had een half ingezonken kelder als opslagplaats, een aparte keuken en woonruimte, aparte slaapkamers en tot slot een *schoonkamer* met de mooiste meubels, die enkel op speciale momenten of voor het ontvangen gasten gebruikt werd.

Figuur 8 Het boerenburgerhuis van hoeve De Bleuke in Kersbeek-Miskom.

De abdij- en kasteelhoeves

De grootste der vierkanthoeves behoorden, samen met vele gronden, aan abdijen en de adel of burgerij. Deze hoeves stonden ofwel op het erf van de abdij, kasteel of herenhuis, ofwel apart, als plaatselijke “voorpost”, uitgebaat door een *hofmeier* in het eerste geval en een *pachter* in het tweede. De gigantische tiendenschuren getuigen van de *tienden* (letterlijk één tiende van de oogst) die de plaatselijke bevolking aan deze machthebbers moest af staan in ruil voor hun bescherming.

Figuur 9 Het pachthof van het Kasteel van Vroenhoven. Rechtsachter zien we het kasteel. Wanneer ridder Adolf August de Wouters de Vroenhoven en zijn echtgenote Julia Victoire de Halloy het kasteelcomplex in 1856 erfden, lieten ze mooie verfraaiingswerken uitvoeren. Hierbij liet Julia rond 1865 het huidige pachthof bouwen.

Bouwen met het landschap

De boer bouwde zijn hoeve met bouwmaterialen uit de directe omgeving. Dit was het meest praktisch en goedkoopst. Hoewel de kleine langgevelhoeves lange tijd uit het broze vakwerk, met hout uit de bossen, leem uit de plaatselijke gronden en stro van de velden, zal bestaan, kregen uiteindelijk alle hoeves, groot en klein, dezelfde bloedrode baksteen. Deze kleur was te danken aan klei en leem uit de lokale bodems die rijk aan ijzeroxide waren. Ook natuurstenen kwamen van de dichtstbijzijnde groeven, omdat dit wederom makkelijk en goedkoper was. Zo hebben voornamelijk de rijkere hoeves in Zuid-Hageland plinten, hoekkettingen, speklagen en venster- en deuroplijstingen in *Gobertangesteent* en *Tiens Kwarsiet*.

De kloof tussen arm en rijk

Hoewel het Zuid-Hageland inderdaad prachtige vierkanthoeves telt, mag de kloof tussen arm en rijk, die tot na de wereldoorlogen haar stempel drukte, zeker niet onderschat worden. Zo tonen landbouwtellingen aan dat het overgrote deel van de boerenbevolking tot midden twintigste eeuw slechts een klein landbouwbedrijfje uitbaatte. Ondanks de rijke gronden, was hun situatie vergelijkbaar met die van boeren in de armere Kempen: het waren simpele boerengezinnen, wroetend met eenvoudig gereedschap, met slechts enkele dieren, zelden paarden, en een geringe oogst. Bijgevolg stonden in Zuid-Hageland naast de grote vierkanthoeves van welgestelde eigenaars, nog veel meer kleine langgevelhoevetjes, waar boeren samen met hun vee onder één dak woonden.

Vergeeten erfgoed: de langgevelhoeve

Bij de langgevelhoeve lagen de verschillende hoevedelen op één rij: een kleine leefruimte – de stallen – een opbergruimte – soms een schuurtje. (Zie figuur 10) Vaak stond apart op het erf een bakhuisje met bakoven, zodat een uitslaande brand de rest van de hoeve niet direct kon aantasten.

Figuur 10 Een langgestrekte hoeve op de Leedsevroente 10 in Kortenaak. Links lag het woonhuis, zichtbaar aan de iets grotere ramen en kelderraampjes. In het midden lag de koeienstal met kleine raampjes. Rechts duiden de twee lage deurtjes op twee varkensstalletjes. Boven hun lage plafond kon via een luik de oogst opgeslagen worden.

Hoewel deze hoevetjes in grote getalen aanwezig waren, is het niet eenvoudig om er onderzoek naar te doen. Enerzijds zijn ze meestal verdwenen. Omdat hun materialen van mindere kwaliteit waren, hebben ze de tand des tijds vaak niet overleefd. Bovendien zijn ze door hun geringe omvang sinds de jaren 1960 hun landbouwfunctie verloren en bijgevolg afgebroken of danig verbouwd. Anderzijds worden ze in de literatuur genegeerd. Ook als onroerend erfgoed worden ze vaak niet herkend. Informatie over de langgevelhoeve moet dus op een andere manier gevonden worden: via een zoektocht op het zicht door de straten en op basis van getuigenissen.

Claudia Houben, Leuven, 2018.

Literatuur en bronnen

Bas W., *Geschiedenis van Kortenaak*, Kortenaak, 1990.

Diriken P., *Het Haspengouws landschap in evolutie*, Kortesseem, 2013.

'Domein Vroenhoven', op: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/134193>, November 2017.

Goedseels V. en Vanhoute L., *Hoeven op land gebouwd, een verhaal van boerderijen, landschappen en mensen*, Leuven, 1983.

Jacquemyn R., *Een greep uit de landelijke bouwkunst uit het Hageland*, Brussel, 1975.

'Kasteel domein Hogemeyer', op: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/200103>, November 2017.

LEUVEN, Universiteitsbibliotheek, Ministre de l'Agriculture et des Travaux Publics, *Statistique de la Belgique – Agriculture – Recensement général de 1895, Partie documentaire, Tome III*, Brussel, 1899.

Segers Y. en Van Molle L., *Leven van het land. Boeren in België. 1750 – 2000*, Leuven, 2004.

Trefois C., *Landelijke architectuur*, Sint-Niklaas, 1978.

Vandepoel G., *Historische hoeves in Hoeleden*, Hoeleden, 2010.

Vliebergh E. en Ulens R., *Het Hageland. Zijne plattelandsche bevolking in de XIXe eeuw*, Brussel, 1921.

Weyns, J., *Vlaamse hoeven. Vorm en sfeer*, Lier, 1967.

Afbeeldingen

¹ 'Algemene indeling van België op basis van plattegrondvormen van hoeven', in: V. Goedseels en L. Vanhoute, *Hoeven op land gebouwd*, 12 – 13.

^{2, 7 en 10} K. Daenen, *De historische hoeves van Zuid-Hageland*, fotoreeks, 2018.

⁴ 'Dorsen (manueel, graan)', op: <https://hetvirtueleland.be/items/show/48248>, juni 2018.

^{6 en 8} KORTENAKEN, *Persoonlijke documenten van de familie Arnauts*, Ongedateerde foto's.

⁹ 'Kasteel te koop in Kortenaak', op: <http://www.deboerenpartners.be/tekoop/detail/2615968/3477-tcv-tak-huis-te-kortenaak>, Januari 2018.